

הבעת עמדה ואיזון בשידורי האקטואליה ב"רשות השידור" (ספטמבר 2012)*

1. ועדת האתיקה של רשות השידור נתבקשה לתת דעתה בעניין הבעת עמדה ואיזון בשידורי הרדיו והטלוויזיה של השידור הציבורי. ברקע לפעולת הוועדה בעניין זה עמדה, מחד, הקביעה החד-משמעית של תדריך החדשות והאקטואליה, המוכר כ"תדריך נקדי", לפיה "אין לרשות [השידור] קול, מדיניות או השקפות משלה. אין הרשות משדרת "מאמרי מערכת". מתפקידם של הרשות ועובדיה הוא להניח לקולות שונים לדבר בעדם" (עמ' 35). מאידך, למול מסמך זה, שנוסח לראשונה לפני כ-40 שנה, עומדת פרקטיקת השידור בזירת המדיה הצפופה והתחרותית של ימינו (ובכללם המדיה החדשים), הקוראת לשלב הבעת עמדה בשידורים, בצד שידורים מאוזנים יותר. פרקטיקה זו נשענת על-בסיס תפיסות עדכניות ביחס לפרופסיה העיתונאית, לפיהן על העיתונות להיות ביקורתית (ולשם כך, בין היתר, להביע דעה לעיתים גם באופן ישיר), ועל העיקרון לפיו אין אפשרות מעשית לשדר באופן נטול-פניות לחלוטין ("אובייקטיבי"), על אחת כמה וכמה בתוך משדר בודד. זאת ועוד, יש להביא בחשבון שינויים מרחיקי לכת בפורמטים של הצגת החדשות, שנוצרים גם כתוצאה מהתרחבות האפשרויות הטכנולוגיות, המרחיבים את אופני המבע האישי ושאינו ערוך.

2. מתוך כך, הגענו למסקנה כי יש צורך להתאים את כללי האתיקה למציאות התקשורתית, כך שיעודכן האיסור הגורף של "תדריך נקדי" ביחס להבעת עמדה, מכיוון שהמצב לפיו קיימת הלכה כאות מתה אינו מתקבל על הדעת. יחד עם זאת, ברור שיש צורך מקביל בהצבת גבולות וסייגים ברורים לכך, מתוך תפיסת יסוד שהמיקרופון הוא ציבורי ואינו שופרו הפרטי של העיתונאי המחזיק בו כדי שישמיע דעותיו האישיות, או יקדם אג'נדות ספציפיות באופן חד צדדי וללא הצגת איזון ומגוון של רובדי החברה הישראלית, כפי הנדרש על פי חוק רשות השידור. מכאן, הבעת דעה אישית ככל שתותר במסמך זה בתנאים ברורים ולבעלי תפקידים מסוימים, כפופה לתפיסת יסוד זו, ואפשרית רק במסגרתה.

3. במהלך עבודתנו נפגשנו עם מספר רב של אנשים העוסקים בתחום התקשורת ועיתונאים בכירים ומנוסים ברשות השידור ודנו עימם בסוגיה שעל הפרק (ראו נספח מצורף). הוועדה התרשמה כי, ככלל, עיתונאי רשות השידור מבינים את כובד האחריות הרובץ על כתפיהם, כמי שמתווכים עבור הציבור את המציאות והם ערים למשמעות תפקידם העיתונאי בכלל, ובחברה הישראלית המקוטבת, בפרט. עוד התרשמה הוועדה כי ככלל עיתונאי הרשות מייצגים נאמנה את תפיסתנו לפיה על התקשורת לשמש "כלב השמירה של הדמוקרטיה" ולפיכך יש לתת

* הכללים שבמסמך זה אושרו ע"י כל חברי ועדת האתיקה של רשות השידור (ד"ר בלהה כהנא (שופטת בדימוס) יו"ר, עו"ד ופא זועבי-פהום, ד"ר נגיסט מנגשה ונמרוד לב - חברי ועדת האתיקה וחברי מליאת רשות השידור ופרופ' עקיבא כהן וד"ר מוטי נייגר חברים חיצוניים בוועדת האתיקה). המסמך נכתב על ידי ד"ר מוטי נייגר ונערך ע"י כל חברי הוועדה.

בידיהם כלים המאפשרים להם להיות ביקורתיים ואף להשמיע עמדה בתנאים מסוימים. יחד עם זאת וכפי שעלה מהשיחות עם בכירי העיתונאים ברשות, נדרשת מסגרת של כללים ופיקוח אפקטיבי בעניין הבעת הדעות, שכן, לדעתם, בהעדר מסגרת כזו, עלול להתקיים כאוס, שלא רק מנוגד לחוק רשות השידור, אלא גם עלול להרחיק את קהל הצופים והמאזינים מן השידור הציבורי.

4. בעקבות הדברים ששמענו והדיונים בוועדה נראה כי יש להתייחס לשלוש שאלות מרכזיות הנוגעות לסמכותם (הארגונית אך גם התרבותית) של אנשי החדשות בסוגיית הבעת עמדה ואיזון בשידורי האקטואליה: א. **מי רשאים** להביע עמדה ברורה; ב. **באילו נסיבות רשאים** להביע עמדה; ו-ג. **כיצד רשאים** (באיזה אופן) להביע אותה. להלן נציע מספר כלים שבעיני הוועדה משמשים כאופק אליו יש לחתור בבואנו לתת **מענה מעשי ומחובר לעשייה** לסוגיה שבדרך כלל נהוג לדון בה, בישראל כמו בשאר העולם, באמצעות ערכים אתיים כלליים ומושגים תיאורטיים מופשטים (דוגמת "הוגנות", "fairness" או "impartiality"). מכאן, אנו מציעים שלושה מנגנונים שקיומם יחד הוא התנאי לביסוס המסגרת להבעת עמדה בשידור הציבורי בכלל, ובשידורי האקטואליה בפרט.

5. שלושת המנגנונים הם: א. "הרטוריקה של האובייקטיביות" כעקרון אתי לרוח הכללית בשידור הציבורי; ב. חלוקה פונקציונאלית בין נושאי התפקידים; ג. גיוון תרבותי וספקטרום של עמדות בקרב אנשי החדשות והמרוואיינים.

5.1 ביסוס "הרטוריקה של האובייקטיביות" כעקרון אתי לרוח הכללית בשידור הציבורי

הטענה ה**בסיסית** של כל חוקרי התקשורת באשר הם היא שהתקשורת אינה משקפת את ה"מציאות" משום שאין אפשרות לשקף את המציאות בדיוק כמות שהיא. על כן, תכנים תקשורתיים הינם לעולם **הבנייה חברתית של המציאות** חוקרי מדעי החברה חלוקים ביניהם על הסיבות להבנייה מסוימת ולא אחרת אבל זה עניין לפורום אחר). קרי, בניגוד למה שמהדהד מ"תדריך נקדי", העובדות אינן מדברות בעד עצמן, מכיוון שהן זקוקות לאנשים שישמיעו אותן וימקמו אותן בתוך הקשר רחב יותר. וכך, מרגע שאנשי החדשות מדווחים על ומתווכים את העובדות, הסיקור איננו אובייקטיבי כי אם סובייקטיבי. אנשי החדשות נטועים בהשקפת עולמם, בחברתם ובתרבותם (הפרטית והארגונית) כך שניתן לצפות לסיקור שונה של אנשי חדשות שונים, המגיעים לסקר אירוע, ובוודאי ייראה האירוע "שונה" בעיני כתבים מכלי תקשורת שונים, או מתרבויות אחרות.

סיקור חדשותי מבוסס על בחירה (selection) והבנייה (construction). תהליכים אלה מעלים דילמות רבות: הבחירה אלו נושאים להעלות ואלו להשאיר בצל (כמו, למשל, האם לשלוח כתב להפגנה וכמה זמן להקצות לו), כיצד להבנות את סדר הדברים, מי ישמיע טענות בקולו, את מי רק יצטטו, איזה ציטוט לבחור ואיזה להשמיט, אילו תמונות יוקרנו ברקע

(בטלוויזיה), האם להעלות לשידור מומחה מסוים שבעד ההסכם או האם לבחור את הדובר הכריזמטי שנגדו. כמה זמן לתת לכל אחד, האם להקשות על מרואיין וכמה וכו', לפיכך, בכל משדר חדשותי יש לקבל החלטות מורכבות רבות שברובן סובייקטיביות לחלוטין.

למרות הטענה לפיה "אין אובייקטיביות", עדיין נראה שהיא נתפסת בברור כאתוס מקצועי מובהק של שידורי חדשות לקהל הרחב. מכיוון שכך, אנשי החדשות מייצרים רושם של אובייקטיביות, מה שחוקרי תקשורת יכנו "רטוריקה של אובייקטיביות": שיח חדשותי המבוסס על איזון, עובדתיות וניטרליות: איזון (מתן פתחון פה לכל הצדדים המעורבים בעניין מסוים), עובדתיות (חזרה לעיתים קרובות על העובדות היבשות שקשורות בעניין: כמה מפגינים? מתי צפויה הפגישה? בכמה יעלו מחירי החשמל? וכדומה) וניטרליות (התבוננות בפרספקטיבה של ריחוק מסוים כמו בשימוש במושג "חיילי צה"ל" ולא במושג "כוחותינו" כמו גם שימוש במונחים מוסכמים, שנתפסים כמושגים שקופים, גם אם אלו יכולים לעיתים להיות טעונים אידיאולוגית: "מחבל" ולא "לוחם חופשי", כדוגמה מהתרבות העיתונאית בישראל). למרות שהאיזון, העובדתיות והניטרליות פועלים בשירות "הרטוריקה של האובייקטיביות", קרי, ביצירת הרושם של שידור נטול פניות, ויש בהם להסוות אידיאולוגיה, נטען כי הרוח הכללית של השידור הציבורי צריכה לחתור לפרקטיקה המייצרת "רטוריקה של אובייקטיביות", שתהיה הגילום המעשי של אידיאל ההוגנות ואי-משוא פנים. ברור כי האיזון, הניטרליות והעובדתיות אינם טכניים גרידא (בכל פעם שמציגים עמדה ברורה מימין צריך להשמיע דעה משמאל), אלא שבעלי התפקידים השונים (ובעיקר העורכים) בתוכניות המגוונות צריכים לחתור לבסס עקרונות אלו בשידור לאורך זמן, כך שהציבור יתפוס את השידור הציבורי כמקצועי ובלתי מוטה.

זאת ועוד, הביקורתיות, שגם היא אתוס עיתונאי משמעותי (גם אם סותר לכאורה לאובייקטיביות מכיוון שהוא מחייב נקיטת עמדה) יכולה לבוא לידי ביטוי בתוך "הרטוריקה של האובייקטיביות" כשמראיינים בתוכניות האקטואליה מאזנים את טענותיו של מרואיין מצד אחד באמצעות שאלות ביקורתיות מן הצד האחר. קרי, האיזון אינו רק בהבאת מרואיינים מעמדות שונות, אלא גם בפרקטיקה כאשר העיתונאי ספקן במידת הצורך מול מקורותיו ומרואייניו, מעמת אותם באופן מכובד ומכבד מול נתונים, וחותר לכך שדבריהם יוצגו בהקשר מאוזן ועובדתי. באופן זה גרים בכפיפה האתוסים הסותרים (לכאורה) של האובייקטיביות והביקורתיות.

הציפייה מעיתונאי רשות השידור היא כי ידעו לבסס את "הרטוריקה של האובייקטיביות" כרוח השידור הציבורי, וזו תבוא לידי ביטוי בפרקטיקה היומיומית ותשתקף בתכני השידור, ברשימות המרואיינים, המראיינים ובנושאים כפי שיתפרסמו מעת לעת, באופן הטיפול בנושאים ובסגנונם. נדגיש, כי בכלל השידורים לציבור ובפרט בעת מתיחת ביקורת, יש להקפיד על סגנון ראוי הנמנע מהתלהמות או מהסתה, המכבד את המרואיינים ומושאי הדיווח ואת השידור הציבורי בשמו הם פועלים.

5.2. ארגון החלוקה הפונקציונאלית בין נושאי התפקידים

בחלוקה פונקציונאלית כוונתנו היא שיש להבחין בצורה מסודרת ומערכתית בין נושאי התפקידים השונים בתוך המערכת, תוך מתן דרגות חופש שונות למחזיקים בתפקידים השונים בשידורי האקטואליה: 1. מגישים של תוכנית אישית 2. פרשנים 3. כתבים 4. מגישים של תוכנית אקטואליה (שאינה מוגדרת כתוכנית אישית) 5. קרייני חדשות 6. עורכים.

חלוקה פונקציונאלית זו תבוא לידי ביטוי בארגון חלוקת העבודה הפנימית בין העובדים כפי שתשתקף בכל לוח שידורים חדש ובאיוש התפקידים בו אשר יובא לאישור בפני ועדת התוכן. חלוקה זו תהא לתקופה קצובה וניתן יהיה להאריך אותה תוך שימת לב לעקרון הגיוון כעקרון מנחה. בשים לב לעובדה שהמסמך מאפשר הבעת דעה, סבורה הועדה כי אין זה רצוי שאדם אחד יחזיק במספר תפקידים. יחד עם זאת, ועדת התוכן במסגרת הדיון בחלוקה הפונקציונאלית, תדון ותאשר כפילויות בתפקידים.

להלן פירוט:

1. **מגישים בתוכנית אישית:** תוכנית אישית היא תוכנית אותה מגיש עיתונאי קבוע (וייתכן אף יותר ממגיש אחד בתוכנית, או ברוטציה של ימות השבוע), ברצועת שידור קבועה (יומית או שבועית), והניתנת לו על-סמך יכולת וואו ניסיון רב-שנים בשידור ומתוך הערכה למקצועיותו. בתוכניות מסוג זה יודגש בפתח ובסגיר, באמצעים ברורים (סמני שיח), שמדובר בתוכנית אישית (כמו, למשל, "הכל דיבורים - תוכנית/ום של ..."). במקביל, יובהרו למגישים מהם הכללים (והם יתחייבו לעמוד בהם) והגם שמותר להם להביע דעה אישית, עליהם לדאוג לאיזון מבחינת מגוון הייצוג לסוגיות שבמחלוקת (ההבנה שעליהם להיות ביקורתיים, באופן מכבד, כלפי כל נושא ומרואיין, כמפורט לעיל, היא מוסכמה בסיסית).

2. **פרשנים:** הפרשנים חופשיים יותר בהבעת דעת תחת מסגור הדברים כדעה וכפרשנות: כשהמגישים יעבירו את השידור לפרשנים ייאמר משפט בנוסח: "ועתה נעבור לפרשנינו לענייני...". בזמן הצגת "טור הדעה" יבחינו הפרשנים בין דיון ב"עובדות יבשות" לבין דעתם. הפרשנים יקפידו להבהיר כי הדברים הם הערכה אישית ולא "עובדות".

3. **כתבים:** הכתבים יביאו את קולות הצדדים השונים במחלוקת ציבוריות, לא יביעו דעה אישית וייצמדו לדיווח על האירועים והתופעות אותם הם מסקרים. כתבים בעלי רקורד וניסיון רב (7 שנים ומעלה) חופשיים יותר בהבעת הערכות מקצועיות ביחס למשמעות הקונפליקטים אותם הם מסקרים, תוך שהמציניים בראשית דבריהם כי מדובר בהערכתם האישית ("להערכתנו", "למיטב שיפוטי", "מתוך ניסיוני" וכן הלאה).

4. **מגישי אקטואליה (תוכנית שאינה מוגדרת כתוכנית אישית):** המגישים – כמי שנתפסים כ"מתווכים הוגנים" – לא ינקטו עמדה בעניינים של מחלוקת ציבורית (יוצאים מן הכלל הם נושאים שאינם נמצאים במחלוקת, כמו גינוי מעשים פליליים או אמפתיה לקורבנות). אולם,

מנגד, יקפידו לתפוס את תפקיד "פרקליטו של השטן" ובלבד שיעשו זאת באופן תרבותי והוגן בראיונות עם בעלי עניין בנושא הנמצא במחלוקת ציבורית.

5. **קרייני חדשות:** קטגוריה פונקציונאלית זו היא המחמירה מבין הקטגוריות במובן זה שנדרש בשידורי החדשות להקפיד לא רק על איזון, ניטרליות ועובדתיות בתכנים (וכאן מקומם המשמעותי של העורכים), אלא גם שמירה הדוקה יותר (ככל האפשר) על ניטרליות באופן הביטוי ובכלל זה על אופן העברת הקודים שאינם מילוליים (non-verbal communication), המלווים את הדיבור, ומשלימים את המסר, ובכלל זה האינטונציה ושפת הגוף (האחרונה באה לידי ביטוי בשידורי הטלוויזיה).

6. **עורכים:** העורכים אחראים על ניתוב תכני השידור ובכלל זה בחירת נושאים, ניסוח כותרות ובחירת המרואיינים. אמנם תפקידם של העורכים בא לידי ביטוי מאחורי הקלעים של השידור, אך דווקא משום כך, עליהם להיות מודעים לתפקידם המשמעותי ביצירת השיח החדשותי של השידור הציבורי ולכך שהם האמונים על ביסוס "הרטוריקה של האובייקטיביות" ועל עיצוב רוחו, כשידור הפונה לקהלים שונים ומגוונים. תפקידם זה יבוא לידי ביטוי בין היתר בשקיפות רשימות המרואיינים, המראיינים והנושאים כפי שיובאו לידיעת הציבור בפורום מתאים מעת לעת.

5.3 גיוון תרבותי וספקטרום של עמדות של אנשי החדשות והמרואיינים

אחת הטענות שנשמעה ממקורות שונים במהלך ישיבות ועדות האתיקה היא כי מכיוון שנתונות רק שעות שידור מצומצמות לתוכניות האקטואליה ברדיו ובטלוויזיה (והן מצומצמות עוד יותר אם בוחנים רק את השעות בהן יש האזנה/צפייה הזוכה לקהל גדול יותר יחסית), ראוי לגוון את הקולות הנשמעים, למרות שזוהי טענה הקשורה בניהול השיבוץ במדיה, קרי, טענה ניהולית-ארגונית, הרי בבסיסה זוהי טענה אתית, הקושרת את הנראות (visibility) של קבוצות חברתיות וגוונים שונים בציבוריות (כפי שנקבע בחוק רשות השידור) עם הבעת עמדות ואיזון בשידור. כלומר, כדי שהשידור ייתפס כמאוזן עליו להקרין כלפי הציבור, שהקולות הנשמעים בו אכן מייצגים את הציבור בארץ: הדעות, תפיסות העולם ואת הקבוצות השונות המרכיבות אותו. **מכאן נמליץ לרשות השידור לטפח קאדר של מגישי תכניות אישיות ממגוון רחב ככל האפשר המייצג את שכבות החברה הישראלית. כלומר, הרשות תטפח עיתונאים, שישמשו מגישים בתוכניות השונות, כמו גם רשימה מורחבת של מרואיינים, המייצגים את העושר התרבותי בארץ. באופן מעשי, נצפה שהרחבת הייצוג והנראות לקולות ולדמויות שונות בהקשרים מגוונים תביא גם היא לפלורליזם, המשקף נכוחה את רוח השידור הציבורי, שבתוכו עמדות שונות נשמעות ומופצות מתוך איזון וסובלנות.**

6. הטמעה ובקרה על יישום ההמלצות

למען השקיפות הציבורית וכאמצעי בקרה על הגיוון התרבותי והאיזון בשידורים ראוי לפרסם את רשימות שמות המרואיינים, המראיינים והנושאים שנדונו בתוכניות האקטואליה השונות (תמצית ה line-up - של התוכניות) באתר האינטרנט של הרשות. ההטמעה והבקרה של הכללים שבמסמך זה ייעשו במשותף על ידי הממונה על קבילות הציבור וועדת האתיקה.

7. סיכום

הבעת עמדה בשידור הציבורי היא מציאות קיימת והיא עולה מתוך תפיסת התפקיד הביקורתי של העיתונאי ונורמות השידור בכלל השידורים האלקטרוניים. זאת, לצד תפיסת היסוד על פיה המיקרופון הוא ציבורי ואינו שופרו הפרטי של העיתונאי המחזיק בו כדי שישמיע דעותיו האישיות או יקדם אג'נדות באופן חד צדדי וללא הצגת איזון ומגוון של רובדי החברה הישראלית. על רקע זה נוסחו הכללים לעיל על מנת שישמשו הן כלפי חוץ והן כלפי פנים, כך שהציבור יתפוס את השידור כמגוון ובלתי מוטה מחד, וכדי שיתאפשר להסדיר את הבעת הדעה לעיתונאי רשות השידור כגוף תקשורת ציבורי, מאידך. נראה שחיבור שלושת המרכיבים של המנגנונים שהוצגו במסמך זה – ביסוס הרטוריקה של האובייקטיביות בשידור, ארגון החלוקה הפונקציונאלית וגיוון במגישים, באנשי חדשות ובמרואיינים, הם תנאי לביסוס משדרי האקטואליה בשידור הציבורי. הם מאפשרים לעיתים הבעת דעה אך שומרים על איזון ומגוון.